

Σαίξπηρ, Οθέλλος και κυπριακό κρασί

Κρασί υπήρχε στην Αγγλία του Σαίξπηρ, αλλά ήταν πολύ ακριβό (περίπου δώδεκα φορές ακριβότερο από την αγγλική μπίρα), μόνο οι ανώτερες τάξεις μπορούσαν να το απολαμβάνουν τακτικά. Τα αγγλικά σταφύλια δεν ήταν κατάλληλα για οινοποίηση έτσι εισήγαγαν τα κρασιά τους από τη Γαλλία, την Ισπανία, και την Ελλάδα. Το Sack, ένα γλυκό κρα-

Του
ΚΥΡΙΑΚΟΥ Α. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ*

σί ενδυναμωμένο με κινιάκ (γνωστό σήμερα ως σέρρυ), ήταν το πιο δημοφιλές κρασί κατά την Ελισαβετιανή εποχή.

Αναφορές στο κρασί βρίσκουμε σχεδόν σε όλο το έργο του Σαίξπηρ. Μερικές από αυτές αποτελούν διαμάντια έκφρασης και σοφίας, έτσι πριν αρχίσουμε την ανάλυση του Οθέλλου, όπου το κρασί διαδραματίζει ένα πολύ σοβαρό ρόλο, θα παρουσιάσω τις σπουδαιότερες αναφορές του Σαίξπηρ στο κρασί από τα υπόλοιπα έργα του.

Στον «Ιούλιο Καίσαρα» λέει ο Κάσιος:

Δώστε μου ένα κρασοπότηρο.
Σε αυτό θάβω όλη την αγένεια.
Στον «Ριχάρδο Γ'» πάλι λέει τα εξής:
Δώστε μου ένα κρασοπότηρο.
Δεν έχω εκείνη τη σβελτάδα του πνεύματος ούτε την ευθυμία του μυαλού που θα ήθελα να έχω.

Στον «Μάκβεθ»:
Αν ήτο και απέθνηκα πριν τούτου μίαν ώραν,

Θα έλεγα πώς έζησα ζωήν ευτυχισμένην!

Τώρα εις τα εγκόσμια ουσίαν δεν ευρίσκω

Τα πάντα μάταια νεκρά και η χαρά κ' η δόξα πάγει οίνος της ζωής το κατακάθι μένει,

του πύθου μόνον καύχημα εις το εξής.
Στο «Όπως σας αρέσει»:

Είμαι πιο κάλπικος από τους όρκους που κάνουν οι μεθυσμένοι.

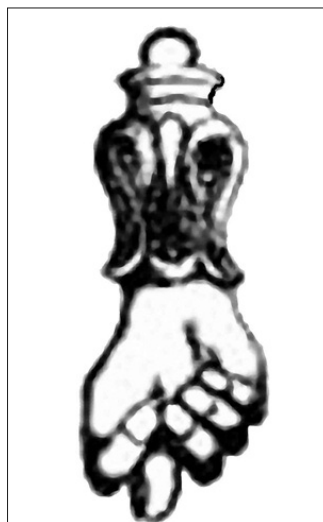
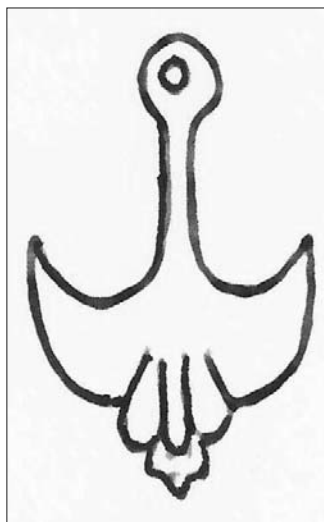
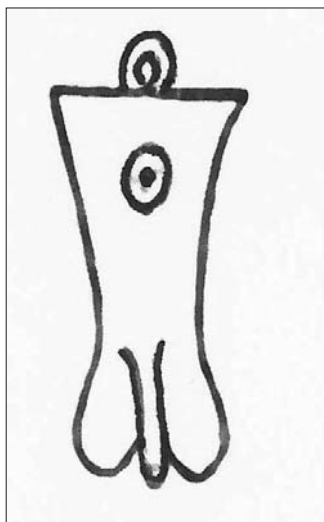
Στον «Ερρίκο Δ'», Μέρος Β':
Κανένας δεν μπορεί να τον κάνει να γελάσει - αλλά αυτό δεν είναι κανένα θαύμα, δεν πίνει καθόλου κρασί.

Αναφορές στο κρασί από τον Σαίξπηρ, υπάρχουν πολλές άλλες. Ίσως σε κάποιο άλλο δοκίμιο να ασχοληθώ με αυτές. Τώρα επιστρέφουμε στον Οθέλλο, όπου το κρασί είναι το μέσο το οποίο χρησιμοποιεί ο Ιάγος για να προωθήσει τους σκοτεινούς σκοπούς του: Να κάνει τον Οθέλλο να ζηλέψει και να τον εκδικηθεί για μια αδικία που πιστεύει ότι έγινε εις βάρος του. Η πρώτη αναφορά στο κρασί γίνεται από τον Ιάγο, όταν προσπαθεί να πείσει τον Ροδερίκο ότι η Δυσοδαιμόνα δεν είναι πιστή στον Οθέλλο και ότι ποθεί τον Κάσιο. Λέγει ο Ιάγος τα παρακάτω (Πράξη Β, Σκηνή Α):

Blest fig's-end! The wine she drinks is made of grapes. If she had been blest, she would never have loved the Moor. Blest pudding! Didst thou not see her paddle with the palm of his hand? Didst not mark that?

Κολοκύθια καθώς πρέπει! Το κρασί οπού πίνει είναι καμωμένο από σταφύλι. Αν ήτο τούσων καθώς πρέπει

δεν θα έκαμνε την αγάπη με τον Μαύ-

ρο. Καθώς πρέπει, λέγει! Δεν την είδες πώς έπαιζε με το χέρι του Κασίου; Την παρατήρησε;

Όταν λέει ότι το κρασί που πίνει είναι καμωμένο από σταφύλι, εννοεί ότι δεν είναι καμωμένο από άλλα φρούτα που δίνουν αδύναμα και άγευστα κρασιά. Ετσι εύκολα η μέθη μπορεί να τη συνεισφέρει και να προβεί σε ανήθικες πράξεις. Την εποχή εκείνη κατασκευάζονταν τακτικά κρασιά από μούρα, από μήλα, δαμάσκηνα κλπ, και η ποιότητά τους δεν μπορούσε να συγκριθεί με αυτήν του κρασιού από σταφύλι, ιδιαίτερα ένεκα της χαμηλής περιεκτικότητάς τους σε οινόπνευμα. Η Δυσοδαιμόνα, λοιπόν, προτιμούσε το κρασί από σταφύλια, το οποίο ήταν δυνατό και μεθούσε πιο εύκολα. Το λάθος του Σαίξπηρ εδώ, είναι ότι στην Κύπρο δεν παράγονταν τότε, αλλά ούτε και τώρα, κρασιά από άλλα φρούτα, εκτός από σταφύλι. Στην Αγγλία, όμως όπου ζούσε, τέτοια κρασιά παράγονταν άφθονα, εφόσον υπήρχαν άφθονα φρούτα αυτού του είδους.

Το κρασί από σταφύλια σχεδόν όλο εισαγόταν κι επειδή ήταν πιο ακριβό από τα άλλα, ήταν κρασί των πλουσίων, ενώ οι φτωχοί αρκούσαν σε υποδέστερα και φθηνότερα κρασιά που παράγονταν στην Αγγλία από φρούτα. Ετσι το κρασί που έπινε ο καθένας στην Αγγλία μαρτυρούσε και την καταγωγή του: οι φτωχοί έπιναν ντόπια αδύναμα και άνοστα κρασιά από φρούτα, ενώ οι πλούσιοι έπιναν εισαγόμενα δυνατά και γευστά κρασιά από σταφύλια.

Με αυτή την πρόταση στον πιο πάνω στίχο, ο Σαίξπηρ καθορίζει και την καταγωγή της Δυσοδαιμόνας, κάτι που μπορεί να ισχύει βέβαια για την Αγγλία, όχι όμως για την Κύπρο και τη Βενετία, όπου το κρασί από σταφύλια είναι άφθονο, ίσως και μοναδικό.

Ταυτόχρονα σ' αυτή τη στροφή βρίσκεται κρυμμένη τόσο η σεξουαλικότητα, όσο και η θρησκοκλησία, αλλά και η δεισιδαιμονία του Σαίξπηρ, κάτι που δυστυχώς η ελεύθερη μετάφραση του Δημήτριου Βικέλα δεν αποδίδει σωστά. Η έκφραση «Blest fig's-end» δεν σημαίνει «Κολοκύθια καθώς πρέπει», καθώς πίσω από τη λέξη fig ο Σαίξπηρ υποβάλλει τη χρήση φυλακτών που έφεραν και φέρουν μέχρι σήμερα το όνομα αυτό. Ούτε και η πρόταση «Blest pudding» σημαίνει «καθώς πρέπει, λέγει». Έχουν άλλη σημασία που έντεχνα κρύβει πίσω από τις λέξεις ο Σαίξπηρ. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα

από την αρχή:

Όταν ο Ιάγος λέει ότι η Δυσοδαιμόνα, επειδή έχει κουραστεί τη «φύση» του Οθέλλου, (ΦΥΣΗ, τα παραγωγικά όργανα), έχει αναγκαστεί σε μια «δεύτερη επιλογή» («σε μια μάλλον πιο έγκυο... κατάσταση») και «την οποία έχει ήδη βρει (στον Κάσιο)», ο Roderigo διατάζει να τον πιστέψει λέγοντας ότι η Δυσοδαιμόνα, «είναι όλη μια ευλογημένη ευγένεια».

Ο Ιάγος κλειδιάζει την αθώα προσέγγιση του Ροδερίκο λέγοντας: «Ευλογημένο σύκο, τέλος! Το κρασί που πίνει είναι φτιαγμένο από σταφύλια, εάν ήταν ευλογημένο, δεν θα είχε αγαπήσει ποτέ τον Μαύρο. Ευλογημένη κυλόπιτα!»

Δεν υπάρχει τίποτα στην κατανάλωση του κρασιού των σταφυλιών που θα απεδείκνυε την ανγόντια ή την απουσία της, η κατανάλωση κρασιού από σταφύλια εζηγήθηκε εξάλλου πιο πάνω, αλλά οι τρεις χρήσεις της λέξης «blest» (=ευλογημένη- «blest» αρχικά σήμαινε τον θαυματούχο με αίμα) δείχνει ότι ο Ιάγος αντιπαράβαλλε το ευλογημένο κρασί που αντιπροσωπεύει το αίμα του Χριστού με το άλλο κρασί που αντιπροσωπεύει το ανθρώπινο ΑΙΜΑ (σπέρμα). Η Δυσοδαιμόνα, λέει ο Ιάγος, δεν έχει το τέλος κανενός ευλογημένου σύκου (fica=σύκο και αιδόιο) ούτε μια ευλογημένη κυλόπιτα (μοικεϊά). Η κατάσταση «πιο έγκυος» δεν είναι καμιά ευλογημένη κατάσταση: δεν είναι παρθένα, δεν είναι αδιάφορη (Luke 1:42: «ευλογημένη συ εν γυναιζίν, και ευλογημένος ο καρπός της κοιλίας σου»).

Δεν είναι σαφές πότε άρχισε να χρησιμοποιείται το δημοφιλές φυλακτό αποκαλούμενο «Higa» ή «Figa», ή λιγότερο συχνά «Fig», αλλά όπως αποδεικνύεται από τη μακροχρόνια ιστορία του είναι ένα από τα πολλά που έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα. Δείγματα έχουν βρεθεί που ανήκουν στα ρωμαϊκά εποχή και πριν από αυτή, οι αρχαίοι Ετρούσκοι χρησιμοποιούσαν το καϊμαλί higa.

Οι δεισιδαιμονίες των ναυτικών δεν εκφράζονταν μόνο μέσω των προσευχών. Υπήρχαν επίσης αναθεματισμένα νησιά και τόποι όπου πιστευόταν ότι οι διάβολοι ζεοπύκωναν μεγάλες θύελλες. Άγριες συζητήσεις γίνονταν κατά πόσον το πλοίο θα έπανε να περάσει βόρεια ή νότια των αναθεματισμένων νησιών, δηλαδή των νησιών των Βερμούδων, τα οποία είχαν μια ιδιαίτερα κακή φήμη μεταξύ των ναυτικών. Για να αποφύγουν το κακό μάτι, τα μέλη που πληρώματα φορούσαν γύρω από τους λαμούς τους τα γνωστά «figs» δηλαδή, μικρά φυλακτά που είχαν σχήμα

γροθιάς, όπου ο αντίχειρας ήταν μπηγμένος μεταξύ του δείκτη και του μεσοδάκτυλου, και που έχουν βρεθεί σε αφθονία στα υπολείμματα των ναυαγίων. Το Μουσείο 'Museo de las Casas Reales de Santo Domingo' (Δομινικανή Δημοκρατία) φιλοξενεί διάφορα φυλακτά αυτού του τύπου, τα οποία προήλθαν από τα ναυάγια που ξεβγάλθηκαν στις ακτές εκείνου του νησιού.

Το Mano Fico (χέρι σύκου, ορθά «mano fica») είναι μια αρχαία άσημη χειρονομία, και είναι επίσης μια από τις πιο γνωστές προστατευτικές χειρονομίες για το μάτι. Η χειρονομία που παρουσιάζει τον αντίχειρα μέσα στη γροθιά είναι μια αρχαία απεικόνιση της σεξουαλικής ένωσης. Η ονομασία προέρχεται από την ιταλική λέξη για το θηλυκό αιδόιο, fica, που σημαίνει και σύκο (επίσης αποτελεί την προέλευση μιας γνωστής αγγλικής αισχρή χειρονομίας).

Το σύκο συνδέθηκε από τους Ρωμαίους με τη γονιμότητα της γυναικείας και με τον ερωτισμό, εξάλλου το σύκο ήταν ιερό φρούτο του Βάκχου. Το σημάδι αυτό χρησιμοποιείται ενάντια στο κακό μάτι (Evil eye), πιστεύοντας ότι αυτή η αισχρή χειρονομία χρησιμεύει για απομάκρυνση του κακού, αφού ακόμη και οι δαίμονες δεν ανέχονται το σεξ και την αναπαραγωγή, έτσι μόλις έβλεπαν το σημάδι το έβραζαν στα πόδια.

Επομένως εδώ ο Σαίξπηρ με τρεις λέξεις «Blest fig's-end!» εισάγει ένα μεγάλο θεματολόγιο, το οποίο παρουσιάζει σε συμπυκνωμένη μορφή όλη τη φιλοσοφία του έργου: τον ερωτισμό, τη μισαλλοδοξία, το κρασί, την πίστη. Το σύκο είναι σύμβολο του αιδόιου και της γυναικείας σεξουαλικότητας αλλά είναι και σύμβολο του Βάκχου, του θεού του κρασιού. Ταυτόχρονα είναι και σύμβολο που χρησιμοποιείται για την απομάκρυνση του διαβόλου, είναι σύμβολο της μισαλλοδοξίας, γι' αυτό λέει «ευλογημένο σύκο, τέλος», συνδέοντας από τη μια την υπόθεση με το «mano fica» και από την άλλη με την ευλογημένη κυλόπιτα της Παναγίας. «Οχι», λέγει ο Ιάγος, «η Δυσοδαιμόνα δεν έχει ευλογημένο σύκο (=αιδόιο, κυλόπιτα), αλλά είναι μια ευγενική καταγωγής γυναικεία, που πίνει και μεθά με δυνατό κρασί από σταφύλια κι έτσι παρατρέπεται». Αφού λοιπόν έχει παρακτραπέει και παντρεύτηκε με έναν Μαύρο, γιατί όχι και με τον Ροδερίκο;

*Οι ονόματες και συγγραφές τεχνικών και ιστορικών βιβλίων. Τα βιβλία του διατίθενται σε όλα τα βιβλιοπωλεία